

Petrőczi, Éva: Variations of Psalm 13, 2019, Vol. 1, Issue 2, pp. 19 – 30. DOI: 10.17846/CEV.2019.01.2.19-30.

ABSTRACT: *The Book of Psalms* plays a very important part of my life. I deal with them from time to time, as a scholar, but at the same time as a poet and a translator. In a scientific publication – of course – there is no place for my own psalm paraphrases, but my latest translation of this genre, the freshly composed Hungarian text of Sir Philip Sidney's *Psalm 13* gives a wider perspective of my present publication.

KEYWORDS: Psalm of Trust. Personal Tone. Musicology. Textual Flexibility.

A zsoltárok irodalomtörténeti elemzése jóval később kezdődött az életemben, mint a női hangra komponált zsoltárparafrazisok írása. Azonban az 1990-es évek közepétől kezdve egyre komolyabb visszhangot vertek bennem a XX. század egyik kiváló egyházzeneséjének, a református Csomasz Tóth Kálmánnak a szavai, aki *A református gyülekezeti éneklés* című könyvében így jellemezte a zsoltárokat: „... ezek a történelmünkbe, hitünkbe és jellemünkbe belenőtt énekek” (Csomasz 1950, 260). Ugyanebben az alapvető fontosságú munkában szó esik arról is, hogy a szigorú felfogású Kálvin, aki 1542-es évi ágendás könyve előszavában már felfigyelt a világias, a szerelmi költészetben is jócskán elmerülő francia zsoltárszöveg-íróra, Clement Marot-ra: „Ő maga, t.i. Kálvin – nem volt sem költő, sem muzsikus, de nem is csak a teológus szemével látta az éneklés reformjának kérdését. Neki (és a ma élő keresztyéneknek is! P.É.) olyan énekek kellettek, amelyek Isten dicséretére méltók, tehát az Igéből merítették kifejezőmódjuk tekintetében pedig kifogástalanul művésziek és választékosak, ugyanakkor azonban népszerűek és a kor közműveltségének és közízlésének is megfelelőek” (Csomasz 1950, 206).

Jómagam, csaknem hatvan évvel Csomasz Tóth Kálmán könyvének megjelenése után, az alábbi általános megállapítást tettem a zsoltárok szövegének stiláris rugalmasságával, egy bizonyos korszakhoz és az adott költő műveltségéhez, körülményeihez, lelkiállapotához való alkalmazkodással kapcsolatban: „*A zsoltár – ezt nem hangoztathatjuk elégszer – alapvetően konfeszionális műfaj, direkterben fogalmazva: szent ürügy-költészet, amely minden korok minden fordítója-átírója számára helyet, teret biztosít az egyéni mondanivaló, az egyéni panaszok kimondására is*” (Petrőczi-Berecz 2009, 89).

Különösen is érvényes ez az úgynevezett panasz-zsoltárokra, amelyekben a szövegíró mintegy azonosul az ószövetségi zsoltárossal, a sok megpróbáltatást elszenvedett Dávid királlyal. E psalmusok sorában kitüntetett helye van, elsősorban drámai ereje révén, a 13. zsoltárnak. A Magyar Bibliatársulat 2014-ben megjelent, újfordítású Bibliájában mindössze néhány, egyszerű megfogalmazású sorban jelenik meg ez az évszázadok során számtalan arculatot, stílusmaszkot felvett szöveg:

Bizakodás Isten szeretetében

¹*A karmesternek: Dávid zsoltára.*

²*Meddig tart ez, URam? Végképp megfeledektél rólam? Meddig rejtet el orcádat előlem?*

³*Meddig kell magamban tanakodnom, és bánkódnom szívemben naponként? Meddig kerekedhetik fölém ellenségem?*

⁴*Tekints rám, hallgass meg, URam, Istenem! Tartsd meg szemem ragyogását, ne jöjjön rám halálos álm!*

⁵*Ne mondhasssa ellenségem: Végeztem vele! Ne ujjonghassanak ellenfeleim, hogy ingadozom!*

⁶*Mert én hűségemben bízom, szívből ujjongok, hogy megsegítesz. Éneklek az ÚRnak, mert jót tett velem.*

Hasonlóan egyszerű az Amerikában megjelent magyarázatos Biblia, a *The Anchor Bible* 13. zsoltár közlése is. Ezúttal csak a magyar szöveggel (s a héber eredetivel!) pontosan megegyező angol textus első két sorát idézzük: „*How long, O Yahweh? Will You eternally forget me? / How long will you turn your face from me?*” (Dahood 1995, 76). Itt jegyzem meg, hogy a *The Anchor Bible*, bár nyelvezete messze nem olyan szép és ékes, mint a klasszikus Jakab király-féle Bibliáé, mert protestáns, katolikus és zsidó tudósok használják alapvető bibliai filológiai forrásként! A 13. zsoltárról „Út a kétségektől az örömig” címmel olvashatunk elemzést Szabó Andor bibliamagyarázó segédkönyvében: „A zsoltár azt a percet rögzíti, midőn sorsot, végzetet, megváltoztathatatlanok ítélt összefüggéseket félretéve végre odaáll az imádkozó Isten elé és őszintén feltárja jogtalan, avagy emberi feszültségek miatt jogos panaszát. Mert lehet szemernyi igazság abban, amit mond” (Szabó 1988, 60). A széles körben forgatott magyar lelkési segédkönyvhöz hasonló online *Blue Letter Bible* egyik epizódjában a 13. zsoltárt elemző David Guzik nagyon hasonló módon foglalja össze ezt a psalmust: „*Starting in discouragement and despair, David finishes in a place of trust, joy and encouragement.*” Vagyis: kezdeti csüggedés és kétségbeesés után Dávid a bizalom, az öröm és a bizakodás állapotában fejezi be a zsoltárt” (Guzik 2017).

Egyetlen ponton nem érthetünk csak egyet Szabó Andor elemzésével: a 13. zsoltár panaszdalát éneklő bibliai királynak és ugyanezen zsoltár újrafogalmazóinak bizony nem „szemernyi igazság” volt csak abban, amikor keserveiket Isten elé tárták. Nézzünk meg ennek bizonyítékául időrendi sorrendben először néhány hazai 13. zsoltár parafrázist.

Az első egy sokat szenvedett, vándorlásra kényszerült erdélyi unitárius lelkészé, a Tordán született Bogáti Fazakas Miklósé. Ő 1582 nyarán Gerendre húzódott vissza, mert Dávid Ferencnek, a Déva várába zárt unitárius költő-püspöknek a hűséges híveként maga is annak utódja, Hunyadi Demeter üldözöttjévé vált. Egyetlen kiutat az jelentett számára, hogy baranyai hittestvéreihez, Jászberényi György lelkész és Válaszúti György másodpap pécsi gyülekezetébe menekült. Itt a pécsi unitárius iskola testületének tagjaként a zsoltárok fordításának szentelte szellemi-lelki energiájának javát. Fordításának közvetlen alapja Augustinus Justitianus 1516-os *Octapulus Psalterii*-je volt, amely 1516-ban, két akkori nemzedéknyi idővel korábban jelent meg. Justitiánus – évszázadokkal a komparatisztika „feltalálása” előtt – egymás mellé rendezte a héber, az arámi, az arab, a görög és a latin zsoltárfordításokat. Ez a sokféle szemlélet és változatos kulturális-hitéleti háttér is közrejátszhatott a Bogáti Fazakas-zsoltárok meggyőző erejében. Ezt még fokozta az is, hogy a teológus-költő (mert ő poéta volt, a javából!) versfőkbe, akrosztichonokba rejtette egy-egy psalmus maga-adta címét, a 13. zsoltár esetében ez: *Soká versz.*¹ A zsoltár teljes szövege:

Bogáti Fazakas Miklós

Psalmus XIII. Soká versz

Nótája: „Sok hálákat az Istennek adjunk”

¹ Bogáti Fazakas Miklós munkásságáról, illetve külön zsoltáraitól bővebben: Dán Róbert, *Bogáti Fazakas Miklós*, Szabó Géza, *Bogáti Fazakas Miklós magyar zsoltára*, = *Bogáti Fazakas Miklós: Magyar zsoltár*, Magyar Helikon, 1979, 241 – 256. ill. 259 – 266.

*Sok ideje, Uram, hogy sanyargatsz,
Noha tudom, hogy bűnömért rontasz,
De hadd tudjam, ez kénban meddig hagysz,
Meddig feledsz, meddig nem irgalmazsz.*

*2. Orcám pirul, hogy pogán azt veti,
Elfeledtél engemet, azt hiszi,
Hogy nyomorgok, rólam azt beszél,
Hogy nincsen rám gondod, azt ítéli.*

*3. Kegyes színed meddig nem mutatod,
Kezed súlyát meddig hordoztatod,
Haragodban magad így megvonod,
Régi szokott jókkal népedet nem látod.*

*4. Az pogán közt én meddig búdosom,
Imezt, amazt én meddig gondolom,
Fogyatlan én meddig fohászkodom,
Dúl-fúl lelkem, hogy így rabolkodom.*

*5. Vak pogánság rajtam meddig regnál,
Ellenségem míg illet bosszúkkal,
Hogy elestem, kérkedik és furdal,
Hogy raboltat, keservesen tángál.*

*6. Én Istenem, immár tekints hozzám,
Hogy atyám vagy, mutasd meg azt rajtam,
Fogadásiddal magam megbiztattam,
Majd elfogyok, az halálhoz juttam.*

*7. Én nyavalyám már soká ne tartson,
Hogy az halál közelb is ne jusson,
Ellenségem tovább ne bosszontson,
Hogy ő vert meg, nem te, úgy ne szóljon!*

*8. Rajtam örül, ha én megcsökkönöm,
Noha jómat csak tőled reménlem,
Ha megmentesz tőle, megköszönöm,
Jótétedet örökké hirdetem.*

*9. Szent és nemes zsidó nép így síra,
Ez éneket azolta dúdolja,
Hogy rabságban esett, Istent várja,
Zsoltár tizenharmad részben mondja.²*

² A Bogáti Fazakas zsoltár szövegét Szentmártoni Szabó Gézának köszönöm, a szerző eddig megjelent köteteiben ugyanis nem szerepel.

Ezt az énekverset olvasva azonnal feltűnik nekünk, hogy e 16. századi változat szerzője jóformán csak a panasz, az Istenhez fordulás és a reménykedés motívumait tartotta meg az eredeti szövegből, a héber zoltár kifejezésmódjától teljesen eltért. Az eredeti szöveg sokszoros hosszúságúvá növelt változatában a szerző a „vak pogánság” (vagyis: az unitáriusüldözés!) korába vezet vissza bennünket, Dávid király szűkszávú keserveiről (kivételesen!) szinte megfélemlítve, vagy azokat csak ürügyül használva. Szenvedélyes versének csak 9., záró szakaszában utal arra, hogy voltaképpen ószövetségi témát fogalmaz újra. Zoltárparafrázisa így lesz egyenes ági rokona a magyar-zsidó sorspárhuzamokkal gyakran érvelő református költőink, Batizi András, Farkas András és Szkhárosi Horváth András műveinek:

*„Szent és nemes zsidó nép így síra,
Ez éneket azóta dúdolja,
Hogy rabságban esett, Istent vágyja,
Zoltár tizenharmad részben mondja.”*

Ebben a záró strófában különösen az „Ez éneket azolta dúdolja” sor ragad magával bennünket, emlékeztetve az üldözés, az üldöztetés örök, szinte időtlen voltára és fájdalmas ismétlődéseire.

Bogáti Fazakas Miklóst vázlatosan bemutatva feltétlenül idéznünk kell a régi magyar vers egyik legkiválóbb kutatóját, s az e műfajba tartozó szövegek első számú közreadóját, Varga Imrét: „Bogáti zoltárait...határozott és erős zsidó szemlélet jellemzi. Parafrázisai a zsidó történelem egy adott helyzetéből folyó mondanivaló hordozói. Csaknem minden énekhez keretet szerkesztett, ahol nemcsak a zoltárokból található történelmi motívumokat tolmácsolta, egészítette ki körültekintő figyelemmel, hanem nemegyszer azt is megmagyarázta, milyen szerepet töltek be az egyes darabok a héber szertartásban. Isten választott népének magasztalását, iránta érzett rajongását átdolgozásaiba többször vitte bele olyankor is, amikor az eredetiből az ilyen mozzanatok hiányoztak. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy bár Bogáti zoltárait az unitáriusok énekelték, bizonyos idő múlva a szombatosok sajátították ki.”³

Bogáti Fazakas bő szavú panaszához képest mindmáig legnevesebb, legtöbbet énekelt életművű magyar zoltározónk, Szenci Molnár Albert 13. psalmus változata rövid és visszafogott.

XIII. ZSOLTÁR

C. M.

Dávidnak megszabadulásért való könyörgése.

1

*Miglen felejtesz el, Uram,
Mig nem emlékezel rólam?
Az te orcádat énelőlem,
Örökké elrejtéd-é tőlem?
Mire nem könyörölsz rajtam?*

2

*Mig tanácskozzam szivemben,
Mig keseregjek elmémben,
Még nappal is csak gondolkodván?*

³ Varga Imre, Thordai János zoltárainak forrásáról, manierizmusáról, Itk, 1968. 72. évf. 5. füzet, 541 – 554.

*Ellenségem reám mig rohan,
Mig uralkodik fejemen?*

3

*Tekénts reám, kegyes Uram,
Szánjad meg az én nyavalyám,
Szemeimet világosítsd meg,
Hogy életemben viduljak meg,
Halálban el ne aludjam.*

4

*Hogy ellenségem ne mondja:
Imé, erőt vöttem rajta.
És azon ök örvendezzenek,
Ha engemet elejthetnének,
És nem állhatnék lábamra.*

5

*Mert én bízom jókedvedben,
Ki megvigasztalsz szívemben,
Örvendez azért az én lelkem,
Hogy az Isten én segedelmem,
Kiért dicsérem énekben.*

Mégis rendkívül meggyőző, mi több, megrázó, elsősorban talán a szövegben valósággal túlradó igék miatt. Amelyek nagy száma a jelzőket igyekszik kiváltani. Ebben nagyon hasonlít Bogáti Fazakasra, akinek szövegeit Szenci Molnár egyáltalán nem ismert; egyedül annak Izrael népéhez, Izrael földjére visszamutató összegzése hiányzik. Helyette azonban olyan közjátékok nyomatékositották az éneklő személy kétségbeeséssel vegyes reménykedését, Istenbe vetett feltétlen bizalmát, mint az alábbi sorok:

*„Hogy ellenségem ne mondgya:
Imé erőt vöttem rajta.
Es azon öc örvendezzenec,
Ha engemet elejthetnénc,
Es nem alhatnénc lábamra.”* (Szenci 1971, 42)

A „Ha engemet elejthetnénc” sor – noha Szenci Molnár 42. zsoltárában a szarvas csak szomjúhozik, de nem megsebzett – mégis ennek a sokat idézett, sokszor tovább parafrazeált zsoltárnak az előképét érezzük. Ami közös még az egymástól függetlenül alkotó, más akkori – rövid – generációhoz tartozó református és unitárius szerzőben, az a poétai tehetség mellett rendkívül komolyan vett, számukra elérhető és fel is használt bibliai teológiai szakirodalom. Mindketten ihletgazdagon dolgoztak ugyan, s egyéni hangon szólaltak meg, de jócskán merítették az addigi tudományos szakirodalomból. Bogáti Fazakas a már korábban vázolt külhoniakból, míg Szenci Molnár a német Lobwasser mellett figyelembe vette a hazai zsoltáriró szerzők, Szegedi Gergely, Sztárai Mihály, Huszár Gál és Böythe István írásaiból, illetve a *Debreceni énekeskönyvből*. Ahogyan a Móríc hesseni őrgrófhoz szóló ajánlásban is olvashatjuk: „De az egész soltárt Magyar versekben még senki nem formálta én tudásom szerint” (ibid., 15).

Szenci Molnár Albert, a régi magyar irodalom egyik legtudatosabb alkotója azonban nem csupán a hitépítés, illetve az egyházi énekkultúra gyarapítója akart lenni; egyszersmind változtatni kívánt a korábbi, szerinte gyakran „póriás” zsoltárszövegeken, ahogyan a már idézett előszóban élesen megjegyezte: „... némelyec igen paraszt versekben vadnac foglalván.” A folytatásban pedig a bíráló hangnem még tovább élesedett: „Az régi magyar énekekben pedig avagy tiz versis egy másután mind egy igében ment ki, a’ honnan az históriás énekekben, számtalan az soc Vala, vala, vala. Kin az idegen nemzetec az kic ezt láttyác, nem győz nec eleget rayta nevetni. De hálá Istenenc, ez egynéhány esztendőkbén az mi emberinkis ékesb verseket szoktac irni...” (Szenci 1971, 15) Az „ékesebb versek” közt, a „harmadik legszebp”-nek nevezett példaként a nem mindennapi jó kritikai érzékű Szenci Molnár Balassi Bálintot idézi, korabeli helyesírással: „Boczásd meg, Isetenem, ifjuságomnac vétkét...” (ibid., 16).

Nevezhetnénk a fenti kritikai megjegyzések nyomán Szenci Molnár Albertet a három Németországban eltöltött évtized alatt magára szedett „európai gög” emberének, akinek minden itthoni szellemi erőfeszítés kevés és kicsiny. Ez azonban igazságtalan ítélet volna. Hiszen az egyhangúan áradó „valá”-k kárhóztatására nem a gög s nem a fölény kényszerítette őt. Hanem anyanyelvének szeretete s a benne égő, nem csupán hitépítő, de kultúránkat is emelni akaró szenvedély. Az az egész életművét átható meggyőződés, amelyre talán ez a név illik a leginkább: értékközpontú nemzettudat. Amely ki tudta ragadni „búdosó” életformája számtalan gondjából, s amely nem engedte, hogy jogos panaszainak kényszere eluralkodjon zsoltárszövegein, s felülírja nyelvművelői és literátori célkitűzéseit. Erre is gondoljunk, amikor zsoltár-változatait a bennük megnyilvánuló szenvedélyesség és személyesség ellenére olykor visszafogottnak érezzük.

Szenci Molnárénál még sokkal szűkszavúbbak a szombatos (korabeli melléknevükön: zsidózó!) Péchi Simon zsoltárai, akinek *Psalteriuma* modern kiadásban Szilády Áron jóvoltából jelenhet meg (Péchi 1913, 21). Péchi 13. zsoltárszövege egyáltalában nem versszerű, ellenben vállaltan „judaizáló”, az eredeti héber szöveget híven tolmácsoló:

XIII. Soltár

Az fő kántornak Dávid éneke

Kérlek, Mindenható Isten, vajjon s meddig? felejtesz el: vajjon s meddig rejted el a te orczádat én előllem.

Vajjon s meddig tanácskozom így lelkemben, nappal is csak kesereg szívem: hogy vajjon s meddig uralkodik az én ellenségem én rajtam.

Tekints rám, felelej meg Uram, édes Istenem: add meg szemem világát, ne alugyam ilyen halálban örökké.

Ne mondhassa ellenségem, hogy ő elfogyathatott engemet: és irigyim mind örülnék, ha teljességgel eltaszítottánám.

De mindenkor én csak a te nagy kegyességedbe bíztam, s szívem vígad a te megszabadításodban: éneklek a Mindenhatónak, mert jó gondot visel én reám.

Péchi nagyjából Szenci Molnár Albert generációs társa volt, nálánál néhány évvel korábban, 1570 táján született. Mégpedig éppen Pécs már emlegetett városában, ahol a helyi unitárius iskolában történetesen éppen Bogáti Fazakas Miklós tanítványa volt. Márpedig ebben a skólában, ahogyan Dán Róbert is hangsúlyozza, a héber nyelv a legfontosabb stúdiumok közé tartozott (Dán 1987, 121).

A sokat utazó – Konstantinápolytól Tuniszig is eljutó – Péchi keletre irányuló peregrinációját követően a Kornis család fő támaszához, Székely Mózeshez menekült, majd pályafutása első sikereként Bocskai István titkárja lett, aki az ószövetség népének utódait nagyra becsülte, ráadásul súlyos betegségében egy zsidó orvoshoz, Eleazarhoz fordult (Dán 1987, 133). A szombatos zsoltárszerző karrierjének csúcsa 1615-ben következett be, amikor Bethlen Gábor kancellárja lett. Bukására – feltételezett felségárulás miatt – 1621 májusában került sor. Szabadulása után egy udvarhelyszéki falucska földhöz ragadt lakója lett, ő, az egykori világjáró. Ott, abban az élethelyzetben temetkezett a zsoltárok egy részének átültetésébe. Dán Róbert, a hazai Péchi Simon szakértők közül a legavatottabb, kiemelte: „Péchi valóban nem szépirodalmi céllal és nem a nagyközönség számára készítette művét. Talán kevesebb gondja volt a formai elemekre, a szavak és képek megválogatására” (ibid., 207).

Ne feledjük: ő csalódott először felemelt, majd bukásra ítélt közszereplőként, az ország leggazdagabb embereinek egyikeként, s ebben az élethelyzetben öngyógyító gesztusként keresett menedéket a profánabb, bár tágabb világot felváltó szakrális kisvilágban. Igaza van tehát Szilády Áronnak, amikor a zsoltárok többségéhez képest nyilvánvaló stiláris egysíkúság ellenére így méltatja őt: „Hú fordítás előtte a fő dolog...öröm, áhítat és hála fellengő hangjai az ő fordításában nem mindig emelkednek az eredeti magas régióba, míg a panasz, bosszú vagy átok szenvedélyes kitöréseit teljes erővel tolmácsolja. Mintha ilyenkor csalódásai, veszteségei, üldöztetései és rabságán kesergő visszaemlékezései is ott lüktetnének a zsoltár verseiben” (Péchi 1913, 205).

Maradéktalanul érvényesek ezek a sorok a szenterzsébeti falusi száműzetés idején papírra vetett 13. zsoltárra is. Az ugyancsak nyilvánvaló, hogy Péchinek ismernie kellett az Ószövetség rajongó Bogáti Fazakas Miklós *Psaltériumának* számos darabját is!

Egészen más azonban a helyzet a három teljes magyar zsoltároskönyv közül a harmadiknak a szerzőjével, Thordai Jánossal, aki 1627-ben, a Kolozsvári Unitárius Kollégium tanáraként adta ki saját psalmus-gyűjteményét. Ő – részben a szombatoság vádjától való félelmében – felekezetét védő lépésként, a zsidó elemeket teljesen visszaszorította szövegében. Ahogyan Varga Imre írja róla: Mikor Thordai János 1627-ben megírta a maga verses psalteriumát, már nem a katolikus restaurációs törekvések fenyegették az unitáriusokat, hanem a kálvinista ortodoxia és a református fejedelmek tettek meg mindent, hogy // visszaszorítsák, elnyomják a háromságtagadó újításra hajlamos felekezetét, melynek soraiban húzták meg magukat a zsidó hitet és rítusokat követő, Isten ellen káromlást szóló hitújítók //, a szombatosok. Krisztus nem imádásáért azonban az antitrinitáriusokat is zsidózóknak tekintették, a szombatosok üldözése őket is sújtotta... Thordai zsoltárai (éppen ezért! P.É.) nem tükröznek héber-zsidó történeti gondolatvilágot. Ő e vonatkozásokat a minimumra csökkentette, illetve teljesen kiszűrte” (Varga 1969, 541).

Lássuk ezek után Thordai János 13. zsoltárvariációját.

PSALMUS XIII.

Nóta: Ur Isten légy most mű velünk, mert sokan tamadtanak

*1. Uram meddigh felejtesz el?
Talám el hadtál már tellyesseggel?
Szent színedet meddigh rejted el?
Meddigh itatcz méreggel?*

*Meddigh busongok lelkemben?
Meddigh viselek gyaszt bús szívemben?
Meddigh leszen az én ügyemben,*

Fájdalmas gond elmemben?

*Az én ellenem fel költ nép,
Engem meddig' badgyaszt emészt és tép?
Talam edgyszer titkon fsak meg' lép,
S- meg' öl mint edgy éles kép.*

*Ur Isten halgass meg' engem,
Botsássad jo véggel könyörgésem,
Két szememből töröld ki könyvem,
Tölts vigh kedvel bé szivem.*

*Szemem halálos álomban,
Ne hunnyam el ez budosásomban,
Meg ne tsallyam hogy nagy biztomban
En magam tanátsomban.*

*Ne mondgya azt ellenségem:
Bé telék kedvem és reménségem,
Ám meg' birta nagy erősségem,
Vagyon gyönyörúségem.*

*Ha tantorodásom léssen,
Ellenségem rajtam szegyent téssen,
Vigad ezen ha erőt véssen,
Talam ngyan megh éssen.*

*Jól tudod hogy benned bizom,
Az te neved szivemben hordozom,
Én mindenkor kedvedet ózom,
Erőd paisul vonszom.*

*Örül szivem jo voltodban,
A' te kévant szabadittasodban,
Ditseretet hangos torokban,
Eneklek Templomodban.*

*Szent Dávid nagy zokogásban,
Az harmadik és tized Psalmusban,
Ezt eneklé a' budosásban,
Mikor vala sirásban. (Thordai, 1971)*

Ebben a tíz, nagyon tömör és erőteljes versszakban csak a záró strófában merül fel Szent Dávid neve. Ez azonban egy pillanatig sem jelenti azt, hogy az ő szövege szegényesebb, szürkébb volna, mint azoké a társaié, akik – vele ellentétben – *valóban fordítók*, s a bibliai filológia soknyelvű forrásokat felhasználó művelői. Az a többlet, amit ő kínál, nem kevesebb: *igazi költészet*, a barokkba hajló késő reneszánsz, a manierizmus hangján, szokatlan rímekben és összetett költői képekben bővelkedve, amelyeknek ő a mi anyanyelvünkön legalább annyira mestere volt, mint

angol kortársa, a lelkipásztor-poéta, John Donne. Ez a gazdag poétikai eszköztár komoly többlettel ajándékozza meg a manierista versek olvasóit: részletességével, rejtett kapcsolatrendszereivel és kristálytisztá logikájával minden költői közlést, minden mondanivalót három dimenzióba emel. Körülbelül olyan hatást kelt – hogy ez egyszer magunk is költői képpel éljünk –, mint egy 3D-s film a hagyományos mozikhöz képest. Nézzünk csak vissza a 13. zsoltár szövegébe! Talán a harmadik versszak illusztrálja a legpontosabban iménti állításaimat:

„Az én ellenem fel költ nép,
Engem meddig' badgyaszt emészt és tép?
Talam edgyszer titkon tsak meg' lép,
S- meg' öl mint edgy éles kép.” (ibid., 174)

Nem csoda, hogy a folytonos újításokkal próbálkozó, s olykor erőltettségbe is csúszó Thordait, akire hatott Balassitól Rimay Jánosig a régi magyar költészet minden olyan poétája, aki új utakon kezdett járni, valójában csak a 20. század második felében kezdték igazán értékelni. Elsősorban a JATE Keserű Bálint megalapozta régi magyaros kutatások berkeiben; jómagam első egyetemi referátumomat éppen az ő zsoltárfordításairól írtam, 1970-ben.⁴

A 13. zsoltár körüli barangolásunkat fejezzük be a Magyarországon is járt angol reneszánsz költő és diplomata, Sir Philip Sidney 13. zsoltárváltozatával. Ő – a kálvinizmussal és a kontinens kálvinsita vezéregyéniségeivel egész életében kapcsolatot tartó anglikánként – a *Defence of Poetry (A költészet védelmében)* című világhírű művében kitüntetett helyet szánt a zsoltár műfajának: „S nem léphetnénk egy kissé tovább, annak érdekében, hogy megmutassam a *vates* szó valóságtartalmát, s kimondjam, hogy Szent Dávid *zsoltárai* isteni eredetű versek. Ha így cselekszem, nem teszem ezt nagy és tanult emberek, régiek és maiak tanúságtétele nélkül. De már maga a „zsoltár” név és az én igazamat bizonyítja, hiszen egyszerűen annyit jelent: énekek; továbbá az, ahogyan a tanult hebraisták is tanúsítják – hogy teljesen kivétel nélkül időmértékes formában íródtak; végül, de elsősorban verseknek nevezhetők a próféciák poétikus megformálása miatt: mert mi egyéb lehetne a zenei eszközök ébresztése, a szereplők gyakori és szabad változtatása, a nemes megszemélyesítések (prosopopeias), amelyek által a költő abban segít téged (t.i. az olvasót!), hogy meglásd a teljes méltóságában érkező isteni Felséget...most mi egyéb ez, ha nem égi költészet, amelyben ő (a zsoltáríró) csaknem egy kimondhatalan és örök szépség szenvedélyes szerelmeseként mutatkozik meg, akinek munkái a hit által megtisztított szeműek számára lesznek láthatóvá?”⁵

Sir Philip Sidney, tragikusan korai halála miatt mindössze 43 zsoltárral tudott hozzájárulni a híres, bár anglikán templomokban soha nem énekelt *Sidney Psalter* anyagához. Így a munkát testvére, Mary Sidney, Pembroke grófnője tette teljessé. Érdekességként jegyezzük meg, hogy éppen a 13. zsoltárt maga a királynő, I. Erzsébet is lefordította, abban az időben, amikor nővére, a katolikus Véres Mária foglya volt, s vigasztalójául francia nyelvű zsoltárkönyve szolgált.⁶

A Sidney-testvérpár zsoltárok iránti érdeklődése két forrásból táplálkozik. Az első mélyen vallásos protestáns neveltetésük, a második a királynő zsoltárok iránti szeretete, s e szent műfajhoz való szenvedélyes kötődése. Érdekes, hogy Fulke Greville, Sir Philip Sidney barátja és első

⁴ Thordai János költészetéről érdemes elolvasni a következő dolgozatokat: Zentai Mária Rimay-hatás Thordai János zsoltáiraiban, *A. Hist. Litt.Hung.* 13 (1973), illetve Horváth Karina, Thordai János verseinek rím��ótára, *Irodalomismeret*, 2005/4.

⁵ Sir Philip Sidney, *A Defence of Poetry*, ed. by J. A. van Dorsten, OUP, 1975., 22.o. Petrőczy Éva fordítása.

⁶ Minderről bővebben: Petrőczy Éva, *Zsoltár női hangra*, KRE, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011, 103 – 111. szerk. Szabó András, Petrőczy Éva.

életrajzírója a királynőt „she David”-ként, „női Dávid”-ként emlegette, üldöztetésekben bővelkedő gyermek- és fiatal lányévei miatt. Ez a „davidizálás” magára Sidneyre is jócskán érvényes lehetett, aki éppen a királynő „jóvoltából” sok méltánytalanságot, hátrátételt szenvedett, pusztán azért, mert anyja családja, a „Dudley klán” egy időben komolyan veszélyeztette a Tudorok hatalmát.

Ami ezek után a 13. zsoltár Sidney-féle újrafogalmazását illeti, annak hangnemére részletes magyarázatot ad egy Sir Philiptől származó levél, amelyben egyik tutorának, az európai híru humanistának, a francia Hubertus Languetusnak így panaszkodott, amikor az uralkodónő – sokadik alkalommal – látványosan és ellenségesen mellőzte, noha a kontinens protestáns erőivel, vezéregyéniségeivel való kapcsolattartás a kálvinizmussal rokonszenvező költő-lovagnak való feladat lett volna: „Ó, boldog ember az, akinek sok szabad idő jutott...hisz egy oly hatalmas királyságban, mint Anglia, az ember számára mindig adódik alkalom, hogy géniusának gyakorlóteret kapjon, úgy, hogy sokak élvezhessék fáradozásai hasznát.”⁷

Ezek után lássuk Sir Philip Sidney 13. zsoltárának teljes magyar szövegét, fordításomban.⁸

Sir Philip Sidney: 13. zsoltár

Én Istenem, meddig hagysz magamra itt?

Ó, vajon meddig?

Orcád előlem meddig rejtezik?

Mindig, de mindig?

Remegő lelkem mily hosszan

Tépheti gyötrelmem

Ellenségeim gögös-gonoszan

Meddig lankasztják életem?

Figyelj rám, én uram, jusson füledbe

Zokogásom;

Adj fényt szememnek, életemre

Ne törjön örök aluvásom.

Ha nem segítesz, ellenségeim

Ülhetnek diadalt,

Bukásomnak örülnek hamis testvéreim,

Kik megtámadtanak.

Nem, minden bizalmam tied,

A bajban is:

A te kegyelmed adja, kiben hiszek,

Dalomnak íveit.

Sidney, eme 16. századi „Dávid” panaszolkodását olvasva eszünkbe juthat a jeles angol esszéíró, Lytton Strachey jellemzése az Erzsébet-kori Angliáról: „És ez a különös társaság, mely kedvelte

⁷ Ez a keserű öngúnnal teli levél a következő kiadványban olvasható: Stuart A. Pears, *The Correspondence of Sir Philip Sidney and Hubert Languet*, London, William Pickering, 1845, 147-148.

⁸ *Psalm 13 Usque quo domine* = Sir Philip Sidney, *Selected Poems*, ed. by Katherine Duncan-Jones, 1973, Clarendon Press, Oxford, 197.

az ilyen finomkodást, milyen durva szívű tudott lenni! Jaj minden áldozatnak, akire rávetették magukat, irtózatossal kegyetlenséggel végeztek vele!” (Strachey 1973, 16)

Sidneyvel ugyan nem az uralkodói harag, s nem is az udvari intrika végzett, hanem egy 1586 szeptember 22-én combját megsebző, majd üszkösödést okozó golyó, amikor Hollandiában, a zutpheni ütközetben Németalföld oldalán harcolt a protestáns ügyért, a spanyolok ellen. Mégis, a keresztrimes szerkezetű, szinte táncos eleganciájú panaszdal a költő szorongattatásokkal teli életének pontos tükörképe. A befejezés pedig igazán Dávid királyhoz méltó: annak bizonyosságát adja, hogy a szerző Istenben nem csupán Megváltóját, de verseinek legfőbb Ihletőjét is tiszteli és szereti. Sidney, aki a már idézett *A Defence of Poetry* című költészetelméleti kézikönyvében megemlékezett a táborútnél halott, régi magyar harci dalokról, s rólunk, mint „right soldierlike nation”-ról, azaz „derék, hősiességű nemzet”-ről, (Sidney 46) aligha neheztelne meg rám, hogy azt állítom: ez a gesztusa, Jézus mint alkotótárs említése előfordul a mi irodalmunkban is. Mégpedig éppen Anglia irodalmához, történelméhez annyira kötődő Arany Jánosunk szép, zsoltáros szemléletű önvallomásában:

„Nincs végezve itt még a cikk,
Folytatása következik:
Én-Uram, légy én szerkesztőm,
Új folyamban újrakezdőm.” (Arany 2019, 34)

Zsoltáros barangolásunkat fejezzük be egy legújabb kori magyar poéta, a Szenci Molnár Alberthez és a zsoltár műfajához sok szállal kötődő Veres Miklós egyetlen sorával:

„ahol a fény a zsoltár” (Veres 1978, 6)

A fenti példák pontosan ezt igyekeztek bizonyítani: a zsoltárok évezredek, a legsötétebb élethelyzeteket is bevilágítani képes fényét és erejét, nemzeti hovatartozástól és felekezettől függetlenül.

SUMMARY

Psalm 13th is one of the most popular songs of king David, in Hungarian literature and in the history of world-literature as well. It is a so-called „psalm of trust” which is expressing not only the original, the ancient situation of fear and hope, but reflects its author’s feelings and circumstances of many psalmists’ life. Like in the case of our Miklós Bogáti Fazakas, Albert Szenci Molnár, Simon Péchi, János Thordai and, finally, of a renaissance English visitor of Hungary, Sir Philip Sidney. One psalm re-composed for Calvinist, Lutheran, Sabbatarian and Anglican voices is brought here nearer to the readers of our present.

IRODALOM

- Arany, János, 1995. *Sír-vers*, (1862), *Arany János, Kisebb költemények (1861 – 1882), II. kötet*, Unikornis Kiadó, Budapest, 34. A Magyar Költészet Kincsestára
- Csomasz, Tóth Kálmán, 1950. *A gyülekezeti éneklés*. Budapest: A Magyar Református Egyház Kiadása.
- Dán, Róbert, 1987. *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Dahood, Mitchell, 1995. *The Anchor Bible, Psalms I. 1-50.*, New York: Doubleday and Comp., Inc., Garden City, New York.

- Guzik, David, 2017. *Study Guide for Psalm 13*, online: https://www.blueletterbible.org./comm./guzik_david/studyguide 2017.
- Petrőczy, Éva, 2009. *Sir Philip Sidney 23. Zsoltáráról*. In: *Reneszánsz kaleidoszkóp*, szerk. Berecz, Ágnes és Petrőczy, Éva, Ráday Gyűjtemény-Fekete Sas Kiadó.
- Szabó, Andor, 1988. „*Lábam előtt mécses a te Igéd*”, *Naponkénti segítség az Ószövetség olvasáshoz, II. kötet, költői könyvek, bölcsességirodalom, próféták*, Budapest: Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Strachey, Lytton, 1973. *Erzsébet és Essex*, ford. SZINNAI Tivadar, Aldina, Budapest.
- Szenci Molnár, Albert, 1971. *Régi magyar költők tára, XVII. század, 6., Szenci Molnár Albert költői művei, sajtó alá rendezte: Stoll Béla*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szilády, Áron, 1913. *PÉCHI Simon Psalteriuma*, Budapest, MTA.
- Thordai, János, 1967. Psalm XIII., In: *Régi magyar költők tára, XVII. század/4., Az unitáriusok költészete*, szerk. Stoll, Béla – Tarnóc, Márton – Varga, Imre. Budapest: Akadémiai, 1967. (RMKT 17/4.)
- Varga, Imre, 1969. *Thordai János zsoltárainak forrásáról, manierizmusáról*, Itk, 1969., 72. évf., 5. füzet, 541 – 554.
- Veres, Miklós, 1978. *Porhamu*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

ELÉRHETŐSÉG

Petrőczy Éva
Mátyás utca, 20
9. ker. Budapest, 1093
Magyarország
petroczi60@gmail.com